

Müze eğitiminin tarihsel gelişimi

Kadriye TEZCAN AKMEHMET*, Ayla ÖDEKAN

İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Programı, 34437, Taşkışla, Taksim, İstanbul

Özet

Müzeler kurulduğu yıllardan itibaren eğitim amacını taşımışlardır. Ancak müzelerde eğitim toplum yaşamına, eğitim ve müzecilik teorilerine göre farklı dönemlerde farklı anlam ve roller üstlenmiştir. Bu çalışmanın amacı, müzelerde eğitimin gelişimini ana hatlarıyla tarihsel perspektif içinde değerlendirmektir. Müze bir kurum olarak Avrupa'da mevcut koleksiyonların ziyarete açılmasıyla ortaya çıkmıştır. Müzelerin halka yönelik eğitim misyonuyla kurulmaları, halka açılmalarıyla başlamıştır. 19. yüzyılda müze ve eğitim ilişkisi Endüstri Devrimi'nin etkileriyle gelişmiştir. Bu dönemde doğrudan eğitim amacıyla pek çok müze kurulmuştur. Müze eğitimi 19. ve 20. yüzyılın ilk yarısı boyunca izleyiciye bilgi aktarımı ve öğrenenin olabildiğince çok bilgiyi alması olarak görülmüştür. Fakat 20. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak müzelerde eğitimin anlamı tamamen değişmiştir. Bu dönemde müze eğitiminde bilimsel yaklaşım önem kazanmıştır. Bunun en büyük etkenlerinden biri UNESCO ve ICOM gibi uluslararası organizasyonların kurulmasıdır. 20. yüzyılda müze eğitimine yaşanan diğer önemli bir gelişme, 1950'lere kadar daha çok okul gruplarına yönelik çalışmalara ağırlık verilirken, 1950 sonrasında yetişkin izleyiciye yönelik çalışmalara da önem vermeye başlamasıdır. Günümüzde eğitim müzelerin temel işlevleri arasında kabul edilmekte; müze eğitimi insanların var olan bilgi, yetenek ve kişisel ilgilerine göre müze koleksiyonlarından deneyim kazanmalarını, kendi anlamlarını çıkarmalarını sağlama ve yaşam boyu eğitimlerine katkıda bulunma süreci anlamını taşımaktadır. Pek çok müzede eğitim bölümü diğer bölümlerden ayrı bir birim olarak yer almakta, farklı izleyici türlerinin ilgi ve ihtiyaçlarına göre formal ve informal eğitime katkıda bulun çeşitli eğitim etkinlikleri sunulmakta, değerlendirilmekte ve geliştirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müze eğitimi, müze eğitiminin tarihçesi, müzecilik.

*Yazışmaların yapılacağı yazar: Kadriye TEZCAN AKMEHMET. tezcan@yildiz.edu.tr; Tel: (212) 260 42 59.

Bu makale, birinci yazar tarafından İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Doktora Programı'nda tamamlanmış olan "İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde arkeoloji müzelerinin nesne merkezli eğitim etkinlikleriyle kullanılması" adlı doktora tezinden hazırlanmıştır. Makale metni 23.02.2006 tarihinde dergiye ulaşılmış, 22.03.2006 tarihinde basım kararı alınmıştır. Makale ile ilgili tartışmalar 30.06.2007 tarihine kadar dergiye gönderilmelidir.

Historical development of museum education

Extended abstract

Museums are institutions which have educational aims since the first museums had been established. The meaning and role of the education in museums change according to life of the society which is formed by the artistic, scientific, technologic and social developments and theories of education and museology in different periods of time. The aim of this study is to explain the development of the museum education on the main lines with a historical perspective.

Before modern museums developed, different societies preserved objects and collections they held important. Museums in the modern sense developed in Europe in the 17th century with the opening of private collections of courtiers and gentlemen to visit. Museums have been accepted among the most important institutions as the source of knowledge during the Age of Enlightenment. These first museums were educational environments for the members of the bourgeois to learn their country and the world and to increase their level of knowledge. Education as a crucial museum function has been recognized as long as there have been public museums. The first public museum, the Louvre Museum, opened in 1793. It formed an integral part of the newly democratic state. After the opening of the Louvre museum a lot of public museums established in Europe. In these museums education carried a political meaning such as transferring the information and values determined by the government to educate the people as citizens.

In the 19th Century the relation between museums and education was developed with the influences of the Industrial Revolution. In the latter half of the 19th century, as industrialization progressed, population moved to the cities, and science and industry reshaped life. Moreover, government increasingly took responsibility for social services and education. Museums were viewed as one type of institution among several ones that could provide education for masses. Many museums were established for direct and explicit educational purposes. Since the beginning of the 19th century the museums have been serving schools. Educational programs for children and school groups gained importance in the museum education, until the 1950's. The relation between the school and the museums especially developed after

the 1950's. During the 19th century and much of the twentieth, education in museums was mainly understood as delivery of information to learners whose task was absorbing as much as possible. But it has been completely changed since the twentieth century. At the second half of the 20th century scientific approach gained importance in the museum education. One of the most important reasons of this is the establishment of organizations like UNESCO and ICOM. The activities and publications of these institutions lead to establish international standards and to create the environment of discussion and sharing information in museum education. In the definition of museum declared at 11th General Conference of ICOM held on Copenhagen at 1974 education accepted one of the main functions of museums: A museum is a non-profit making, permanent institution in the service of society and of its development, and open to the public, which acquires, conserves, researches, communicates and exhibits, for purposes of study, education and enjoyment, material evidence of man and their environment. Another important development in the museum education in the 20th century is the increasing importance of educational programs for adults. One of the main factors of this is the appearance of the concept of "lifelong learning". Since the mid-20th century the museum education discipline has been appeared in museum studies.

Today, education in museums has been understood as the process which enables people to make their own meanings from museum collections according to their existing knowledge, skills, background and personal motivation, and this provides them to develop their lifelong education. In many museums, education department takes place as an independent department, and many museums organize and present various educational activities according to the needs of different visitor groups such as children, adults, teenagers, etc...

In Turkey the museum education has been developing for the last twenty years. Museum exhibitions are generally designed as object based without any educational purpose and there are very few numbers of educational programs in Turkish Museums. It is needed to develop the educational function, which will contribute to the education and culture of the public in Turkish museums.

Keywords: *Museum education, history of museum education, museum studies.*

Giriş

Toplumun kültürel mirasını toplayan, araştıran, koruyan ve halkın eğitimi için sunan müzeler, günümüzde çağdaş bir toplumda bulunması gereken temel kurumlardan biri olarak kabul edilmektedirler. Müzeler kuruluşlarından itibaren eğitim amacını taşımışlardır. Fakat eğitim 20. yüzyıl ortalarından başlayarak müzelerin temel işlevlerinden biri olmuş, eğitim aracılığıyla izleyicilerin müze koleksiyonlarına ulaşmalarını sağlamak en önemli görevleri arasında kabul edilmiştir. Böylece müzecilikte “müze eğitimi” olarak adlandırılan ayrı bir alan ortaya çıkmıştır.

Müze eğitimi, izleyici ve müze koleksiyonu arasında iletişim kurmak amacıyla yapılan çalışmaların tümünü kapsar. Günümüzde müze eğitimi “yorum, açıklama ve programlar sunarak ya da anılar, duygular ve düşünceler yaratma yoluyla, izleyenlerin yaşantılarıyla ilişkili anlam çıkarılmalarını sağlayarak, koleksiyonlardan öğrenmelerini sağlama süreci” olarak tanımlanabilir (Moffat and Wollard, 1999).

Müzelerde eğitim, eğitim ve müzecilik teorilerine, sanatsal, bilimsel, teknolojik ve sosyal gelişmelerle biçimlenmiş toplum yaşamına göre farklı dönemlerde farklı anlam ve roller üstlenmiştir. Bu çalışmanın amacı, müzelerde “eğitim”in gelişimini ana hatlarıyla tarihsel perspektif içinde sunmak ve bu tarihsel süreçte müzelerde eğitime bakışı değerlendirmektir.

Kuruluş dönemi

Müzeler kurulmadan önce farklı toplumlar, önemli olduğuna inandıkları nesne ve koleksiyonları toplamışlardır. Örneğin eski Hindistan’da “chitrashalas” olarak adlandırılan resim galerileri oluşturulmuş; bu galerilerdeki resim ve heykeller bir eğlence kaynağı olduğu kadar eğitim işlevi de görmüş, tarih, sanat ve din eğitimine katkıda bulunmuştur (Ambrose ve Paine: 1993).

Müze, bir kurum olarak Avrupa’da mevcut koleksiyonların ziyarete açılmasıyla ortaya çıkmıştır. Ortaçağda ekonomik, sosyal ve kültürel yapıdaki değişikliklerin ardından, Rönesans döneminde Akdeniz Havzası’nın dışına çıkılıp yeni kıtaların keşfedilmesi ve bunun sonucunda

doğaya yönelik araştırmaların başlaması ile doğa ve dünya ile ilgili her şey de koleksiyonculuk kapsamına girmiştir. 16. ve özellikle 17. yüzyılda koleksiyonculuğa ilgi artmış, kişisel koleksiyonlar oluşturulmuştur. Özellikle saray üyeleri ve soylular tarafından toplanan bu koleksiyonların, aynı zevk, bilgi düzeyi ve sosyal statüde bulunan soylu sınıfına ve din adamlarına açılması ile müze bir kurum olarak yapılanmaya başlamıştır. Örneğin 1683’te Elias Ashmoleon’un Oxford Üniversitesi’ne bağışladığı koleksiyonla Ashmolean Müzesi, kütüphanesi, konferans salonu ve kimya laboratuvarı ile birlikte kurulmuştur (Ambrose ve Paine, 1993; Hooper-Greenhill, 1999b).

17. yüzyılda, topluluklarının tartışma ve deneyim ile kendilerini geliştirebilmeleri için, Londra’daki Kraliyet Akademisi ve Paris’te Bilimler Akademisi gibi kurumlar tarafından müzeler oluşturulmuştur (Lewis, 2005). Müzeler 18. Yüzyıl Avrupa’sında Aydınlanma Dönemi’nin bilgi kaynağı olarak önemli kurumlar arasında kabul edilmişler, dönemin en önemli gelişmelerinden biri olan araştırmayı destekleyen kurumların kurulması hareketinin içinde yer almışlardır (Burke, 2001). Aydınlanma ile bilginin örgütlenmesi ve sınıflanmasının gündeme gelmesiyle, ansiklopedi, sözlük, atlas ve bibliyografya gibi başvuru kaynaklarıyla birlikte Londra, Paris gibi dönemin önemli kültür ve bilgi merkezlerinde koleksiyonlar ve müzeler kurulmuştur (Burke, 2001). Bu yüzyılda kitap, ansiklopedi, vb. bilgi kaynakları henüz sınırlı sayıdadır ve herkesin erişimine açık değildir. Dünyanın çeşitli ülkelerine yapılan keşif gezileri sonucunda, insanoğlunun dünya konusundaki ilgisi ile birlikte bilgisinin de artmasıyla, antika ve sanat nesneleri yanında doğadan bitki ve hayvan, jeolojik yapı vb. zenginliklerin toplandığı koleksiyonlar sınırlı bir gruba yaşadıkları dünya hakkında bilgi edinme fırsatı sağlamıştır. Bu ilk müzeler daha çok aristokrat toplum üyelerinin ülkeyi ve dünyayı tanıması, bilgisini arttırması için bir eğitim ortamı işlevi görmüştür (Hudson, 1977; Guerrieri, 2002). Bu dönemlerde, Caspar F. Neickel tarafından yazılan 1727 tarihli “Museographia” adlı eserde müzenin ilk kez önemli bir eğitim aracı olarak tanımlandığını belirtmektedir.

Müzelerin halka yönelik “eğitim” misyonu ile kurulmaları ise, Fransa’da başlayan Aydınlanma hareketiyle oluşan toplum yapısı ve onunla birlikte gelen 1789 Fransız Devrimi’nin hemen ardından halka açılmaları ile başlamıştır. 1793’te yeniden düzenlenerek halka açılan Louvre Müzesi devlet politikasının bir parçasıdır. İlk halk müzesi olarak kabul edilen müze, milliyetçilik fikrini yaymak üzere, halk eğitimi aracı olarak görülmüştür (Duncan, 1995). Müzede halka ulaşabilmek için etiketlenmiş sergilemeler hazırlanmış, halkın anlayabileceği ucuz kataloglar üretilmiş, bu kataloglar çeşitli dillere çevrilmiş ve galeri turları yapılmıştır (Hooper-Greenhill, 1996c).

19. Yüzyıl

19. yüzyılda halk müzeleri açılmaya devam etmiştir. Louvre Müzesi, Fransa ve Avrupa’daki diğer müzeleri de etkilemiş; onlar da kendilerine Louvre’u örnek alarak, müzeleri halkın her kesimine açarak toplumsallaştırmayı gerçekleştirmek istemişlerdir. Daha çok devlet tarafından, hükümetin gücünü ve varlığını kanıtlama ve milliyetçi duyguları uyandırma gibi politik amaçlarla kurulmuş bu müzelerde “eğitim”in anlamı, ideal vatandaş yaratmak için bilgi ve değerlerin aktarılmasıdır (Hudson, 1977). Ancak günümüze ulaşan ziyaretçi defterlerinden bu müzelerin o dönemlerde halka çok az ulaşabildiği anlaşılmaktadır (Burke, 2001).

19. yüzyılda müze ve eğitim ilişkisi Endüstri Devrimi’nin etkileriyle gelişmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında endüstrileşmenin ilerlemesi ve nüfusun şehirlere göç hareketiyle bilim ve endüstri hayatıyla yeniden biçimlenen toplum yapısı müzelerin eğitim açısından yapılanmasında etkin olmuştur.

Bu yüzyılda milli duyguların ve ileri kültür düzeyinin ifadesi olan devlet müzeleri yanında, yerel müzeler de kurulmaya başlanmış ve bu müzeler halk için eğitim fırsatı sağlamıştır. Örneğin 18. yüzyılın son ve 19. yüzyılın ilk çeyreğinde İngiltere’de ortaya çıkan bilgiyi yayma ve eğitim fırsatları yaratmayı temel bir görev olarak benimseyen edebiyat ve felsefe toplulukları ve Makinist Enstitüleri, orta sınıflar için eğitim aracı olarak müzeler kurmuşlardır. Bu müzeler-

de bilimsel modeller, resimler, jeolojik örnekler içeren koleksiyonlar sergilenmiş; yetişkinlere verilen konferans ve derslerin yanında okullara da müzeyi ziyaret etme fırsatı sunulmuştur (Hooper-Greenhill, 1999b).

Bu dönemde doğrudan eğitim amacıyla pek çok müze kurulmuştur Hooper-Greenhill, (1999b). bunun en önemli nedenlerden birinin eğitim fırsatı eksikliği olduğunu; İngiltere’de, 19. yüzyıl başında okul eğitiminin yeni gelişmeye başladığını, hem yetişkinler, hem de çocuklar için eğitim sistemi ve kurumların yetersiz kalması nedeniyle halkın kendi kendini eğitmesi yönünde fırsatlar yaratılmasının vurgulandığını, müzelerin de kitlelere eğitim verebilecek kurumlar olarak görüldüğünü belirtmektedir. Bu dönemlerde müzeler koleksiyonu ve sergileri ile başlı başına bir eğitim kurumu olarak algılanmışlardır. Bu müzelerde eğitim, izleyiciye bilgi aktarımı ve izleyicilerin de olabildiği kadar çok bilgiyi alması olarak görülmüştür. Müzeler sanayi ve teknolojideki önemli gelişmeleri sergilemek, halkı bilgilendirmek ve eğlendirmek için halkın ilgisini çekebilecek nesnelere sergilemeye başlamışlar; konferans, özel kurslar vb. etkinlikler yanında, okul grupları için de programlarla öğretici sergiler düzenlemişlerdir (Hein, 1998)

Müzeler 19. yüzyıl başlarından itibaren, okullarla yakın ilişki içinde olmuşlardır. Müzelerle okulların ilişkisi müzelere yapılan okul gezileri ve müzelerin okullara ödünç nesne vermeleri ile başlamıştır. 1820’lerin başında Norwich’de kurulan sistematik müzeye okul gezilerinin gerçekleştirildiği, Scarbaratcy Felsefe Topluluğu tarafından kurulan müzenin 1846’da okullara parasız olarak açıldığı, bugün Victoria ve Albert Müzesi olarak bildiğimiz Güney Kensington Müzesi’nin okullara ödünç nesne verdiği ve taşra kentlerine hizmet vermek üzere merkezi müzenin her bölümünü temsil eden bir gezici müze oluşturduğu bilinmektedir (Hooper-Greenhill, 1999b).

19. yüzyılda Avrupa ve Amerika’da eğitim sisteminin ve öğretim programlarının sorgulanmaya başlanması ile öğrenmede birincil kaynakların ve araştırmanın önemine dikkat çekilmesi, müze ve okul ilişkisinin gelişmesini sağlamıştır.

Bilgi aktarımının temel alındığı ezberci ve edilgen bir sistemden, araştırarak öğrencinin kendisinin bulduğu, analiz ve sentez yolu ile daha yaratıcı bir sonuca ulaşılan eğitim sistemlerine geçiş, okulların kütüphane ve laboratuvarların yanında müzelere gitmesine neden olmuştur (Atagök, 1999). Örneğin İngiltere’de 1870’te İlköğretim Yasası ile öğretim programları ve yöntemlerinin tartışma ve inceleme konusu olması sonrasında, eğitim yetkilileri tarafından müzelerin okulların eğitim çalışmalarını destekleyebileceklerinin dile getirilmeye başlanmasıyla okullar müzelere daha fazla ilgi göstermiştir (Hooper-Greenhill, 1999b). Ayrıca bu dönemde hem okul programları, hem de eğitim ilkeleriyle ilgili yazılarda nesne derslerinin önemini vurgulanması da okulların müzelere özel bir önem verilmesini sağlamıştır. 19. yüzyılda Avrupa ve Kuzey Amerika’daki okullarda uygulanan temel bir eğitim yöntemi olan “nesne dersleri” insanların nesneyi ve bağlamını keşfederek, nesneden öğrenebileceği düşüncesi üzerine kurulmuş bir öğretim stratejisiydi. Felsefi bağlamı pozitivism ve rasyonalist epistemolojiye dayanan eğitim yönteminin temel amacı, çocuğun nesnelere aracılığıyla nesnel bilgiyi elde etme ve kullanma gücünü geliştirmek, böylece nesnelere gözlemleyerek evrensel gerçeklere ulaşmasını ve doğal dünyayı anlayabilmesini sağlamaktı (Hooper-Greenhill, 1996b; Hooper-Greenhill, 2000). Bu yüzyılda müzelerdeki nesnelere gerçek dünyanın bir parçası ve bilgi kaynağı olarak görülmüş, okullarda nesne incelemesi için, kişisel ya da okula ait koleksiyonlardaki nesnelere yanında müzelerdeki tarih, sanat nesnelere ve doğa örnekleri de önemli bir kaynak olarak kullanılmıştır. Öğretmenler öğrencileriyle birlikte müzeler giderek sergideki nesnelere incelemelerinin yanında müzelerden ödünç nesnelere almışlardır (Hooper-Greenhill, 1999b).

Müze eğitiminde yaşanan bu ilerlemeler, gelişmekte olan diğer ülkeleri de etkilemiştir. Amerika’da da eğitim amaçlı pek çok müze kurulmuştur. Günümüzde çok sayıda müzenin bağlı olduğu Smithsonian Enstitüsü Washington’da “insanlar arasında bilginin yaygınlaştırılması ve artırılması” amacıyla 1846’da kurulmuştur (Lewis, 2005). 1895’te Amerika’lı müze yöneticisi ve bilim tarihçisi George Brown Goode’ın (1851-

1896) yaptığı müze tanımı, 20. yüzyıla girerken Amerika’da müzelerin eğitim işlevine bakışını açıklamaktadır: “Doğa olaylarını ve insan ürününü en iyi açıklayan nesnelere korunduğu ve bunların insanların bilgisinin artırılması, kültürlenmesi ve aydınlanması için kullanıldığı kurum” (Burcaw, 1997). Müze eğitiminde Avrupa’dan farklı bir gelişme olarak Amerika’da çocuk müzeleri kurulmuştur. İlk olarak 1899’da Brooklyn Sanatlar ve Bilimler Enstitüsü, özellikle 6-20 yaşları arasındaki genç insanların özel ilgi ve değerlerine yönelik olarak kurmaya karar verdiği Brooklyn Çocuk Müzesi’nin amacını şu şekilde tanımlamıştır: “Çocukların ilgilerine önem veren, gözlem, tepki ve düşünce güçlerini uyaran, koleksiyonlarının resim, çizim, çizgi film, model, harita vb. ile açıklandığı, yerel doğa tarihinin her alanındaki koleksiyonları bir araya getirmek; müze koleksiyonları, kütüphanesi, küratörü ve asistanları aracılığıyla, çocukların günlük hayatları, okul dersleri, okudukları, oyunları ve ilgileri ile ilişki kurarak çocukları müzeye getirmeye çalışmak.” Brooklyn Çocuk Müzesi, başarısıyla diğer Amerikan müzelerine örnek olmuş ancak Amerika dışında çocuk müzeleri çok fazla yaygınlaşmamıştır (Hudson, 1988).

20. Yüzyıl’dan günümüze

20 yüzyılın ilk yarısında müze eğitiminde fazla bir gelişme olmamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında müzeler, sergiler yoluyla halka çocuk bakımı, temizlik, sağlık ve beslenme gibi önemli konuları iletmede ve okulların öğretime devam edemedikleri yerlerde çocuklara eğitim vermede önemli rol oynamışlardır (Hooper-Greenhill, 1999b).

20. yüzyılda genel olarak 1950’lere kadar Avrupa’da müze eğitiminde daha çok çocuklara ve okul gruplarına yönelik çalışmalar ağırlık kazanmış, yetişkinlere yönelik fazla bir çalışma yapılmamıştır (Hein, 1998; Hooper-Greenhill, 1999b). Eğitim alanındaki yeni düşünceler ve gelişmeler sonucunda, Comenius, J. Dewey gibi eğitim kuramcılarının öğrenmede öğrenenin nesnelere etkileşimi yoluyla aktif katılımının ve deneyimin önemini vurgulaması müzelerin eğitimdeki önemini arttırmıştır. 20. yüzyıl başlarında geleneksel eğitime dayanan esasiciliğin yerini ilerlemeci eğitim felsefesinin almaya baş-

lamasıyla okullar müzelerde eğitime daha fazla önem vermişlerdir. Müzeler de bu dönemde okullara hizmet veren eğitim bölümleri kurmaya başlamışlardır. 1901-1914 yılları arasında İngiltere’de Leeds Müzesi’nde okullar için bir birim oluşturulmuştur (Carter, 1980). İskandinavya’da bir özel eğitim bölümü kuran ilk müze olan Stockholm’deki Northern Müzesi’nde, 1938’de okul çocuklarıyla düzenli dersler yapılmaya başlanmış, daha sonra çeşitli müzeler de bu örneği izlemişlerdir. Eğitim bölümlerinin kurulmasıyla okullar tarafından müzelere yapılan turlar ve müzelerin okullara ödünç hizmetleri gelişmiştir. Müzelerde ayrı eğitim odaları oluşturulmuş ve dokunulabilecek kopyaların da bulunduğu bu odalarda öğrencilere nesnelere ilişkili dersler verilmiştir (Marcousse, 1949).

Okul-müze ilişkisi özellikle 1950’lerden sonra gelişmiştir. 1949’da Stokholm’de Stokholm okulları için öngörülmuş öğretim programlarının Stokholm’de bulunan sekiz müzedeki dersleri kapsadığı bilinmektedir. O yıllarda, çocuklar için eğitsel çalışmalar ve okul ile işbirliği özellikle İngiltere, Kanada, Birleşik Devletler ve Hollanda’da yaşanmıştır. Bu çalışmaların önemli bir bölümünü ödünç hizmetleri oluşturmuştur (ICOM ve UNESCO, 1949). Müzeler okullara yönelik özel eğitim sergileri de hazırlamışlardır. Örneğin Fransa’da 1949’da Ulusal Arşiv Müdürü’nün müzeleri yeniden düzenleme kararını almasından sonra Fransa Tarihi Müzesi’nde bir eğitim bölümü kurulmuş, müzede nesnelere ilişkili eğitimler uygulanmış, okullara yönelik özel sergiler düzenlenmiştir (Pernoud, 1953). 1950’lerin sonlarında pek çok ülkede müzelerin okullarla sıkı bağlar kurduğu ve özellikle okul grupları için rehberli turlara önem verildiği bilinmektedir (Daifuku, 1963; Allan, 1963). 20. yüzyıl ortalarında, müzelerin eğitim bölümleri, öğretim programlarıyla ilişkili çeşitli dia gösterileri ve turlar düzenleyip, öğretim yılı başında okullara bu programlarını tanıtarak onları müzelerine davet etmişler ya da taşınabilir nesne kopyaları ile okulları ziyaret etmiş, konferanslar vermiş, gösteriler yapmışlardır (Eckhardt, 1953; Godwin, 1953).

20. yüzyılın ikinci yarısında müze eğitiminde bilimsel yaklaşım önem kazanmıştır. Bunun en büyük etkenlerinden biri UNESCO ve ICOM

gibi uluslararası organizasyonların oluşturulmasıdır. Bu kurumların çalışmaları ve çıkardıkları yayınlar müzecilikte ve müze eğitiminde tartışma ve bilgi paylaşımı ortamının yaratılmasını ve uluslararası standartlar oluşturulmasını sağlamıştır. ICOM’un temelini oluşturan Milletlerarası Müzeler Ofisi, “Museographie” adlı iki ciltlik bir kitap çıkarmıştır (Evans, 1963). 1946’da bu ofisin devamı olarak kurulan ICOM, 1948’de UNESCO ile birlikte üç ayda bir müze eğitimi ile ilgili gelişmelere de yer veren “Museum”^{*} dergisini yayınlamaya başlamıştır.

ICOM müzelerin eğitim işlevine büyük önem vermiş ve 1951’de UNESCO ile işbirliği içinde, müzelerin eğitimdeki rolünün vurgulanması ve yaygınlaştırılması için uluslararası boyutta bir kampanya başlatmıştır (Hudson, 1988). Bu amaçla, 1952’de Brooklyn’de, 1954’te Atina’da, 1958’de Rio de Janeiro’da “Müzelerin Eğitimdeki Rolü” konulu uluslararası seminerler ve 1964’te Paris’te “Müzelerin Eğitsel ve Kültürel Rolü” konulu uluslararası sempozyum düzenlenmiştir (ICOM, 2003b).

ICOM’a bağlı olarak 1953’te CECA/Uluslararası Eğitim ve Kültürel Faaliyet Komisyonu[†] kurulmuştur. 1948’den 1965’e kadar ICOM’un müdürlüğünü yürüten Georges Henri Riviere’nin çabaları, müzelerin eğitimdeki önemini artmasını sağlamıştır (Atagök, 2005). 1959’da Riviere’nin çabalarıyla ICOM, “Müzelerin Teşkilatlanması: Pratik Öğütler”[‡] adlı bir el kitabı çıkarmıştır. Bu kitapta “Eğitim ve Müzeler” başlıklı özel bir bölüm ayrılarak müzelerin eğitimdeki önemi vurgulanmıştır. Bu yıllarda eğitim küçük müzelerde müze uzmanı veya yardımcısının görevi olarak görülmekte; gelişmiş

^{*} Bu dergi, günümüzde “Museum International” adıyla yayınlamaya devam etmektedir.

[†] Bu komite 1963 yılında bugün bildiğimiz ICOM’un en büyük komitelerinden biri olan CECA (Eğitim ve Kültürel Eylem/Faaliyet Komisyonu/Committee for Education and Cultural Action) adıyla faaliyetlerine devam etmektedir.

[‡] Bu yayın, ICOM Türkiye Milli Komitesi tarafından Türkçe’ye çevrilmiş ve 1963’te Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanmıştır.

müzelerde rehberli turların yapılabilmesi için yerel öğretmenler tayin edilmekte ya da okul öğretimi konusunda deneyimli üniversite mezunu gençler yardımcı personel olarak tutulmaktadır (Allan, 1963). Bu el kitabından 1950'li yıllarda sergilerin izleyiciler tarafından daha anlaşılabilir kılınması için ziyaretçi araştırmalarının başladığını ve eğitimdeki gelişmelerin etkilerinin müze eğitimine yansıdığını da öğreniyoruz (Daifuku, 1963; Harrison, 1963) Harrison "Eğitim ve Müzeler" başlıklı yazısında (1963) müzelerin amacının sadece bilgi vermek değil, hayal gücü ve duygu dünyasını geliştirmeye de yönelmesi gerektiğini, müzelerin insanın bu yönde gelişimi için güçlü bir etki oluşturacaklarını, olayların önemini anlamamıza ve onları doğrudan duyularımızla kavramamıza yardımcı olduklarını, müzelerin zamanla kaybolup gitmeyen değerlere sahip ve bunları tanıtmaya çalışan kurumların içinde olduğunu, modern dünyada yerine getirmeleri gereken önemli bir göreve sahip olduklarını belirtmektedir.

ICOM'un 1956'daki "kültürel değere sahip nesne ve kültürel değer örneklerini, koruyan, araştıran, çeşitli anlamlarda çoğaltan ve kısmen halkın zevki ve öğretimi için sergileyen, genel ilgiye göre yönetilen, sürekli bir kurum" tanımı ile eğitim müzelerin koruma ve araştırmadan sonra ikincil amaçları arasında bulunurken; 1961'de ICOM'un müze tanımında temel amaçları arasında yerini almıştır: "Müze, kültürel ve bilimsel değere sahip nesne koleksiyonlarını inceleme, eğitim ve eğlence amaçlı koruyan ve sergileyen sürekli bir kurumdur" (ICOM, 2003a).

20. yüzyılın ikinci yarısında pek çok ülkede müzeler eğitim bölümleri kurmaya başlamışlardır (Riviere, 1962). Örneğin Amerika'da bulunan New York Metropolitan Sanat Müzesi ve Brooklyn Sanat Müzesi'nin bu yıllarda aktif eğitim bölümleri olduğu bilinmektedir (Godwin, 1953).

Bu yüzyılda müze eğitiminde yaşanan diğer önemli bir gelişme müze eğitiminde yetişkin izleyiciye yönelik çalışmaların başlamasıdır. Bunun temel etkenlerinden biri eğitimde "yaşam boyu öğrenme" kavramının ortaya çıkmasıdır. 1948'de yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Bil-

dirisi'nin 26. maddesinde "Her insanın eğitim hakkı olduğu" vurgulanmış ve eğitim hakkı yetişkinler için de ilan edilmiştir. Daha önce "eğitim" dendiğinde doğrudan okul akla gelirken, 1950 sonrasında artık öğrenmenin resmi eğitim kurumları ile sınırlı kalmayıp yaşam boyunca çevresel faktörlerin etkisiyle devam ettiği kabul edilmiştir. "Yaşam boyu öğrenme" görüşünün 1980'lerde yaygınlaşması da müzeleri yetişkin eğitimi için ön plana çıkarmış; müzeler doğal olarak yetişkinlerin eğitim alabilecekleri kurumlar olarak görülmüşlerdir (Hooper-Greenhil, 1999b).

Müzelerin yetişkin izleyiciye yönelik çalışmalarına yönelmesinde diğer bir etken de II. Dünya Savaşı sonrasında değişen toplum yaşamı ve kültürel açıdan hareketli bir döneme girilmesidir. Schwartz'a göre (1967) 1950'lerin modern insanının geçmişe göre daha fazla boş vakti, harcamak için daha fazla parasının olması, toplum üyelerinin genel olarak kültür ve bilgidен keyif almaya yönelmesi, insanların seyahat ve televizyon aracılığıyla daha fazla şey görebilmesi, eğitim aracılığıyla daha fazla okumaları, genel olarak bir önceki kuşağa göre dünya hakkında daha fazla şey bilmeleri ve ilgi alanlarının daha geniş olması müzelere de ilgiyi arttırmış, müzelerin kendilerini geliştirmelerini sağlamıştır (Schwartz, 1967). Örneğin Amerikan toplumunda yetişkinler, kişisel bilgi ve yeteneklerini arttırmak ve boş vakitlerini değerlendirmek istemişler, müzeleri bu nedenle ideal bir ortam olarak görmüşlerdir (AAM, 1984).

1970 sonrası yeni bir müze eğitimi anlayışına doğru önemli gelişmelerin ilk adımları atılmaya başlanmıştır. 1972 yılında Şili'de, Santiago'da ICOM işbirliği ile UNESCO'nun düzenlediği konferansta "Latin Amerika Müzeleri'nin Çağdaş Dünya'daki İşlevi" konulu bir yuvarlak masa toplantısı yapılmıştır. Bu buluşmada ulaşılan sonuçlar sadece Latin Amerika ülkelerini değil, bütün dünya ülkelerini ilgilendirmektedir. Bu toplantıda "Integrated Museum" fikri Yugoslav müzebilimci Tomislav Sola tarafından ortaya atılmıştır. Müzecilikte ortaya çıkan bu yeni yaklaşım ile farklı bir müze eğitimi ve müze eğitimcisi fikri önerilmiştir. Bu yaklaşımla müzelerde eğitim veren kişilerin çoğunlukla nesnelere

hakkında akademik olarak eğitilmiş ve müzenin hedef kitlelerinin özelliklerini bilmeyen kişiler olduğu; müze iletişiminde koleksiyon bilgisinin yanında toplumun farklı kesimlerinin özelliklerini bilmenin de çok önemli olduğu ve müze eğitimcisinin insan gelişimi, iletişim teorisi, bilgi süreci, grup dinamikleri, kültürlerarası öğretim konularında özel eğitim almış olması gerektiği dile getirilmiştir (Schouten, 1987). Bu yeni müzecilik anlayışı ile nesne merkezli, nesnelerin toplanması ve bilgi aktarımı temeline dayanan anlayıştan, elde bulunan mevcut koleksiyonların izleyici tarafından yorumlanması ve deneyim oluşturmaya önem veren yeni anlayışa geçilmeye, müzelerin eğitim rolü daha fazla vurgulanmaya başlamıştır (Hooper-Greenhill, 1999b).

1974 yılında Kopenhag'da gerçekleştirilen ICOM 11. Genel Konferansı'nda yapılan müze tanımında, eğitim daha da vurgulanan bir kavram olmuştur. "Müze, toplumun ve gelişiminin hizmetinde olan, halka açık, insana ve yaşadığı çevreye dair tanıklık eden malzemeler üzerine araştırma yapan, toplayan, koruyan, bilgiyi paylaşan ve inceleme, eğitim ve zevk alma amacıyla sergileyen, kâr amacı gütmeyen, sürekliliği olan bir kurumdur (ICOM, 2003a).

Müze eğitimi bu gelişmelerle ayrı bir uzmanlık ve eğitim gerektiren bir alan olmuştur. Bu nedenle pek çok ülkedeki üniversitelerde müzecilik ve müze eğitimi formasyonu veren bölümler açılmıştır. Müzelerin eğitim bölümlerinde müze eğitimi almış uzmanlar görevlendirilmeye başlamıştır. Müze eğitiminde yaşanan bu gelişmeler sonrasında müzelerde de farklı yapılanmalar ortaya çıkmıştır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde müze eğitimi önceleri gönüllü müze derneklerinin emekli sanat tarihi, arkeoloji ve tarih öğretmenlerinin özel seminerlerle yetiştirilmesiyle gerçekleştirilmiş, daha sonra 1960'larda müzecilik yüksek lisans eğitimi görmüş müze eğitimcilerinin kadrolara alınmasıyla müzelerde eğitim bölümleri oluşturulmuştur. Başlangıçta bu bölümler sınırlı sayıda elemanın doçent olarak adlandırılan gönüllülerle çalışmasıyla müze gezileri ve konferanslarla etkinliklerini sürdürmüş, müzelerin etkileşimli eğitime geçişleri 1980'lerden sonra yapılmaya başlamıştır (Atagök, 2005). Örneğin

1980'lerde Metropolitan Sanat Müzesi'nin eğitim bölümü yaygın halk eğitimi, çocuk müzesi, orta eğitim, toplumsal eğitim (müze dışı eğitim) ve meslek eğitimi olmak üzere beş gruptan oluşuyordu. Müzede eğitim bölümünde 63 tam gün, 24 yarım gün çalışan elemanın yanında burslu eğitmen, araştırmacı ve doçentler bulunuyordu (Atagök, 1983).

Eğitim kavramının, yaşanan büyük sosyal ve kültürel gelişmeler sonucunda değişikliğe uğraması da 20. yüzyılda müzelerde eğitime bakışı etkileyen en büyük etkidir. Eğitim, "insanları belli amaçlara göre yetiştirme süreci" (Alaylıoğlu ve Oğuzkan, 1976) yerine, "insanların öğrenme ihtiyaçları ve deneyimlerine göre kapasitelerinin artırılmasını sağlamak" olarak ele alınmaya başlamıştır. Bu bakış açısıyla, öğrenmeyi gerçekleştirmek, bunun için bireylerin formal ve informal öğrenme deneyimlerini kendileriyle ilgili ve anlamlı yapmak üzerine odaklanılmıştır. (Hooper-Greenhill, 2000) Eğitimde birey önem kazanmış, farklı yaş grupları için farklı öğretim yöntemleri, özellikle 1980 sonrası eğitim alanında yapılan çalışmaların ağırlığını oluşturmuştur. Bu yıllara kadar müzelerde eğitim anlayışı, "pasif olarak algılanan müze izleyicisinin müzede sergilerle sunulan bilgiyi alacağı ve nesnelere sergilemenin, öğrenme için yeterli olacağı" üzerine kurulmuştu. Sergilerde daha çok broşür, katalog, konferans, film gösterimi vb. gibi kitle iletişim araçlarını kullanıyorlardı. Eğitim personeli sadece sergi açılana kadar süreçte, serginin sunumu için çalışıyordu. Sergi açıldıktan sonrasına yönelik bir eğitim çalışması yapmıyordu, fakat yeni müzecilik anlayışı sonrasında, izleyici araştırmalarıyla elde edilen bilgilerle izleyicinin ilgisini çeken nesne ve konularla ilgilendiği, istemediği mesajları reddettiği anlaşılmış, pasif izleyici kavramının yerini aktif izleyici kavramı almıştır. Artık kişisel seçim, bireysel öğrenme deneyimi ve ilgiler önem kazanmış, müzelerde izleyicilerin yaş ve özelliklerine göre gruplara ayrılması gerektiği anlaşılmıştır (Hooper-Greenhill, 1996c). Artık müze eğitiminde daha çok kişiler arası iletişim yöntemleri temel alınmakta; izleyicilerin öğrenme biçimleri, farklı yaşlarda nasıl öğrendikleri, insanlara nelerin ilginç buldukları, hangi sosyal, kültürel ve politik faktörlerin öğrenme-

sini engellediği vb. üzerine araştırmalar yapılmaktadır (Jensen, 1999; Hooper-Greenhill, 2000; Hooper-Greenhill, 1996b). Ayrıca müzeler hem formal, hem de informal eğitim ortamı olarak değerlendirilmektedirler. Müzeye giden ziyaretçiler müzedeki nesnelere, sergilemeler ve mekânlarla etkileşimde bulunarak farkında olmadan yeni şeyler öğrenirler, bu tür eğitim informal eğitimidir. Bu tür eğitimin yanı sıra müzeler belli hedeflere yönelik planlı, programlı çalıştay, kurs gibi formal eğitim fırsatları da sunmaktadırlar.

Müze-okul ilişkisi de eğitim alanında yaşanan gelişmeler sonrasında eğitim felsefelerinin ve öğretim programlarının tartışmaya açılmasıyla özellikle 1980 sonrasında daha sistemleşmiş ve yaygınlaşmıştır. Öğretim programlarındaki yeniliklerle müzelerin, okulların eğitim çalışmalarını destekleyeceğinin dile getirilmeye başlanması, okulların müzelere daha fazla ilgi göstermesini sağlamıştır. Bu da müzeleri, okul gruplarını müzeye çekmek için öğretim programlarına uygun sergiler ve eğitim etkinlikleri hazırlama çabalarına itmiştir (Hooper-Greenhill, 1994).

Günümüzde müzede görev alacak ideal bir eğitim uzmanının, müze koleksiyonları bilgisine, müzecilik alanında bir öğrenim derecesine, başarılı bir öğretme deneyimine; görsel-işitsel medya ile iletişimde bulunma yeteneğine; nesnelere çalışma ve konusunda özel bir beceriye sahip olması, farklı uzmanlık alanlarıyla çalışabilmesi ve başarılı bir yönetici olması beklenmektedir (Hooper-Greenhill 1999b; Ambrose ve Paine, 1993).

Müze; günümüzde açıkça tanımlanmış eğitim politikası, eğitim kadrosu, genel ortamı ve planlı-programlı etkinlikleriyle bir eğitim kurumu olarak kabul edilmektedir. Müze eğitimi, artık iyi yönetilen bütün müzelerin ayrılmaz bir parçası olarak görülmekte, sürekli gözden geçirilmekte, değerlendirilmekte ve geliştirilmektedir. Müze eğitimi, müzenin bulunduğu ülkedeki müzecilik ve eğitim bilimlerinin durumuna, müzenin büyüklüğüne ve müzenin bulunduğu toplumun yapısına göre farklılıklar göstermektedir (Hooper-Greenhill, 1998).

Örneğin İngiltere’de müzelerin eğitim rolüne büyük önem verilmekte, hükümet düzeyinde de vurgulanmaktadır. 1989’da Sanat Bakanı Richard Luce, müzelerin eğitim çalışmalarını sonraki on yılda geliştirilecek bir öncelik olarak belirlemiştir (Hooper-Greenhill, 1999a). Almanya’da eğitim hizmetleri ülke genelindeki müzelerde sunulmaktadır. Berlin’de 1979’da kurulmuş olan Müzecilik Enstitüsü tarafından 1997’de yapılan araştırmaya göre Alman müzelerinde eğitim etkinlikleri şu yüzdelerle uygulanmaktadır (Hagedorn-Saupe, 2000) :

% 81.60’ında Almanca rehberli tur
% 31.70’inde yabancı dillerde rehberli tur
% 38.20’inde konuşmalar
% 12.60’ında kurslar
% 11.80’inde çalışma grupları
% 12.20’sinde seminerler
% 19.40’ında okul dersleri
% 28’inde tatil etkinlikleri
% 22.50’sinde diğer programlar
% 22.90’ında gösteriler ve
% 4.50’sinde ise diğer etkinlikler.

Türkiye’de ise müze eğitimi ancak son yıllarda gelişmeye başlamıştır. Türkiye’de müzelerin eğitim ve öğretimdeki önemi 1990’lara kadar hükümet programlarında, değişik toplantılarda ve seminerlerde dile getirilmiş, çeşitli önerilerde bulunulmuş ve bazı kararlar alınmış fakat uygulanmamıştır (M.E.B., 1961; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983).

Müze eğitiminde asıl gelişme 1990’lardan sonra yaşanmıştır. 1989’da Yıldız Teknik Üniversitesi’nde Müzecilik Ana Bilim Dalı’nın, 1998’de Ankara Üniversitesi’nde Müze Eğitimi Yüksek Lisans Programı’nın kurulması bu alan için akademik bir zemin oluşturmuş; bu konuda tartışma, araştırma ve projeler yapılarak bir müze eğitimi ortamı oluşmaya başlamıştır.

Müzelere baktığımızda bu alanda yapılan uygulamaların daha çok özel müzelerde gerçekleştirildiğini görüyoruz. Rahmi Koç Müzesi, Sabancı Müzesi, İstanbul Modern’de çeşitli eğitim etkinlikleri sunulmaktadır. Fakat Kültür ve Turizm Bakanlığı müzelerinde, nesne merkezli toplama, koruma ve sergilemeye dayalı müzeci-

lik anlayışı devam etmektedir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından müzelerin “eğitim” işlevi yeterince önemsenmemekte, bir misyon olarak üstlenilmemektedir. Müzeler İç Hizmetler Yönetmeliği’nde bu eğitim etkinliklerini gerçekleştirecek ayrı bir müze uzmanı tanımlanmamıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2004). Müzelerde örgüt yapısının, bu yapı içinde görev tanımları ve çeşitliliği de olmadığından müzenin koruma, araştırma, kazı, depolama, sergileme, eğitim gibi tüm müzecilik işleri “müze uzmanı”nın görevleri arasında belirtilmektedir. Son yıllarda müze kadrolarına uzman alınmaması nedeniyle müzelerimizdeki uzman sayısı giderek azalmakta, mevcut personel ancak günlük müzecilik işleri ile ilgilenmekte, eğitim etkinliklerine vakit ayıramamaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı az sayıda müzede gerçekleştirilen eğitim çalışmalarını ise müzeler ve sivil toplum kuruluşları işbirliği ile gerçekleştirilen çalışmalar oluşturmakta fakat bu çalışmaların da sürekliliği sağlanamamaktadır.

Türkiye genelinde müzelerde toplumun eğitim ve kültürüne katkıda bulunacak eğitim hizmetleri sunabilmesi için müze-toplum ilişkisinin geliştirilmesine, müzelerin eğitim işlevine önem verilmesine ve bu alanda uygulamalar yapıp yaygınlaştırılmasına gerek duyulmaktadır.

Sonuç

Günümüzde eğitim müzelerin temel işlevleri arasındadır. Çağdaş müzecilikte koleksiyonların korunması ve araştırılması kadar, eğitim aracılığıyla izleyicilerin müze koleksiyonlarına ulaşmasını sağlamak müzelerin en önemli görevlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Müze eğitimi, günümüzde iyi yönetilen bütün müzelerin ayrılmaz bir parçası olarak görülmekte, sürekli gözden geçirilmekte, değerlendirilmekte ve geliştirilmektedir.

Müzeler ilk kurulduklarında koleksiyonları ve nesneleriyle doğrudan bilgi alınabilecek eğitim kaynakları olarak görülmüşlerdir. Fakat tarihsel süreç içinde müze eğitiminin gelişimiyle günümüzde müzelerde eğitime bakış gelişmiş ve farklı bir anlam almıştır. Artık müzeler kişilerarası iletişim yöntemlerine önem vererek farklı

izleyici gruplarına yönelik planlı, programlı eğitim etkinlikleri gerçekleştirmektedirler. Günümüzde müze eğitiminin amaçları da oldukça kapsamlıdır:

- Sergilenen nesnelerle insanlar arasında köprü kurarak nesnelerin onların yaşantıları ile bütünleşmesini sağlamak;
- Nesnelerin maddi ve ideal değerleri ile algılanması yerine insan yaşamının somut ve otantik bir belgesi olarak algılanmasını sağlamak;
- Geçmişle şimdiki yaşam arasında bağlantı kurmak;
- İnsanın değişen dünyaya uyum sağlama-sına yardımcı olmak;
- İnsanın yaşadığı ortama yabancılaşmasını önlemek;
- Günümüz sorunlarına ve çatışmalarına yönelik anlayış kazandırmak;
- İnsanların bugünkü yaşantıları ile nesnelerin bağlantısını kurarak siyasi, kültürel, sosyal, ekonomik ve ekolojik ilişkileri anlamalarını sağlamak ve araştırmacı yönlerini geliştirmek;
- Bireylerin zamanlarını yaratıcı bir biçimde değerlendirmek;
- Müzeyi bir yaşam biçimi haline getirmek;
- İletişim ve öğrenmeyi yoğunlaştırmak amacı ile tüm olanakları sağlamak;
- Müze ekonomisini geliştirmektir. (Paykoç ve Baykal, 2000).

Yukarıda belirtilenlerin dışında müzeler

- İnsanların estetik duyarlılığının geliştirilmesi ve geleceğin sanat izleyicisinin hazırlanması ve
- İnsanın zihinsel gelişimine katkıda bulunmasıyla da önemli görevleri yüklenirler.

Kaynaklar

- AAM., (1984). *Museums for a New Century*, American Association of Museums, Washington.
- Alaylıoğlu, R. ve Oğuzkan, A. F., (1976). *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, İnkılap ve Aka Yayınları, Ankara.
- Allan, D. A., (1963). *Personel, Müzelerin Teşkilatlanması: Pratik Öğütler*, 81-97, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

- Ambrose, T. ve Paine C., (1993). *Museum Basics*, Third Edition, Routledge, London.
- Atagök, T., (2005). Kişisel Görüşme.
- Atagök, T., (1999). Müze-toplum ilişkisinde eğitim, *Milliyet Sanat*, 456, 15 Mayıs 1999, 14-16.
- Atagök, T., (1983). Çağdaş müzecilik kavramı doğrultusunda türk sanat müzelerinin kültürel etkinliklerinin saptanması, *Sanatta Yeterlilik Tezi*, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- Başaran, İ. E., (1994). *Eğitime Giriş*, 4. Basım, İbrahim Ethem Başaran-Kadioğlu Matbaası, Ankara.
- Burcaw, G. E., (1997). *Introduction to Museum Work*, Third Edition. Altamira Pres, London and New Delhi.
- Burke, P., (2001). *Bilginin Toplumsal Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- Carter, G., (1980). Editorial, *Journal of Education in Museums*, 1, 4-5.
- Daifuku, H., (1963). Müze ve Ziyaretçi, *Müzelerin Teşkilatlanması: Pratik Öğütler*, 99-107, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Duncan, C., (1995). *Civilising Rituals: Inside Public Art Museums*, Routledge, London&New York.
- Eckhardt, F., (1953). Museums and Schools, *Museum*, 4, 4, 241-245.
- Evans, L. G., (1963). Önsöz, *Müzelerin Teşkilatlanması: Pratik Öğütler*, 1-2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Fidan, N. ve Erden M., (1998). *Eğitime Giriş*, Alkım Yay., İstanbul.
- Godwin, M. W., (1953). Museum Education Facilities, *Museum*, 6, 4, 224-227.
- Harrison, M., (1963). Eğitim ve Müzeler, *Müzelerin Teşkilatlanması: Pratik Öğütler*, 109-120, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Hein, G. E., (1998). *Learning in the Museum*, Reprinted, Routledge, London.
- Hooper-Greenhill., (2000). *Museums and Interpretation of Visual Culture*, Routledge, London and New York.
- Hooper-Greenhill E., (1999a). Education, communication and interpretation: towards a critical pedagogy in museums, *The Educational Role of the Museum*, Second Edition, 3-27, Routledge, London.
- Hooper-Greenhill, E., (1999b). Müze ve galeri eğitimi, çev. Meltem Öрге Evren, Emine Gül Kapçı, ed. Bekir Onur, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara.
- Hooper-Greenhill, E., ed., (1996a). Introduction, *The Educational Role of The Museum*, Reprinted, 1-6, Routledge, New York.
- Hooper-Greenhill, E., ed., (1996b). Museum education, *The Educational Role of The Museum*, Reprinted, 229-257, Routledge, New York.
- Hooper-Greenhill, E., ed., (1996c). The past, the present and the future: Museum education from 1970's to the 1990's, *The Educational Role of The Museum*, Reprinted, 258-262, Routledge, New York.
- Hooper-Greenhill, E., (1994). *Museum and Their Visitors*, Routedge, London.
- Hudson, K., (1977). *Museums for the 1980's: A Survey of World Trends*, UNESCO, London.
- Hudson, K., (1988). *Museum of Influence*, Reprinted, Cambridge Universit Press., Cambridge.
- ICOM and UNESCO, (1949). Museum Serve Children, *Museum*, 2, 1, 23-52.
- Jensen, N., (1999). Children, teenagers and adults in museums: A developmental perspective, *The Educational Role of the Museum*, Second Edition, 110-117, Routledge, London.
- Marcousse, R., (1949). Visual education and the museum, *Museum*, 2, 2, 234-235.
- Godwin, M.W., (1953). Museum education facilities, *Museum*, 6, 4, 224-227.
- Guerrieri, M., (2002). Müze: Hatıra ve gerçeğin sahnesi, *Sabancı Üniversitesi Sabancı Müzesi: Bir Kuruluşun Öyküsü*, ed. Reyhan Alp, 57-117, Sabancı Üniversitesi Sabancı Müzesi Yayını, İstanbul.
- Moffat, H. and Woollard, V., (1999). *Museum and gallery education: A manual of good practice*, The Stationery Office, London.
- Paykoç, F. ve Paykal S., (2000). Müze pedagojisi: Kültür, iletişim ve aktif öğrenme ortamı olarak müzelerin etkinliği'ne ilişkin bir çalışma, *Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme*, ed. Z.A.Kızılyaprak, 102-113, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Pernoud, R., (1953). An educational experiment by the Musee de l'Histoire de France, *Museum*, 5, 2, 220-224.
- Riviere, G. H., (1962). *Müzelerin eğitimdeki rolü hakkında Unesco bölge semineri*, Çev. Selma İnal, ICOM Türkiye Milli Komitesi Yay., İstanbul Matbaası.
- Schouten, F., (1987). Museum education: A continuing challenge, *Museum*, 156, 240-243.
- Schwartz, A., (1967). *Museum: The story of America's treasure houses*, E.P. Dutton&Company, New York.
- Hagedorn-Saupe, M., (2000). Museum education in Germany: Figure and trends, Simply visitors?

- European Trends in Museum Education, Report of the Working Group- Transnazionalita Su Misura-Adapt Fase Regiones Bis-Progetto CU.L.TUR.A.(Cultura, Lavoro, Turismo, Arte) March 2000.
www.ibr.regione.emilia-romagna.it/ADAPT/adapt-e.PDF (03.07.2002).
- ICOM, (2003a). Development of the Museum Definition According to ICOM Statutes (1946-2001) http://icom.museum/hist_def_eng.html (10.09.2003).
- ICOM, (2003b). ICOM Chronology. <http://icom.museum/chronology.html> (28.08.2003).
- Lewis, G. D., (2005). History of Museums, Encyclopedia Britannica Online, <http://www.britannica.com/eb/article-9117298>. (31.10.2005).